

Vlak do Zákolan

Esej o černých bozích buližníku a času teplé opuky

*Ti, které anděl překoná,
i když se třeba z boje vzdálí
z objetí jeho vyjdou zralí,
silní a znalí zákona*

R. M. Rilke: Ten, který se dívá

I.

Na Kladně přisedám do osobního vlaku směrem na Kralupy. Venku mrzne a kolem leží sníh. Krajina se podobá černobílému grafickému listu. Vlak obkrouží Kladno jako bychom byli na nějaké panoramatické turistické výpravě. Na chvíli se rozevře pohled na pramennou mísu Dřetovického potoka a mělké rovné údolí směřující dál ke Stehelčevsi. Horní část údolí je pokrytá desítkami malých chatek a za nimi se zvedá děravá hradba panelových domů. Obojí se zákonitě doplňuje. Ve Vídni jsem byl překvapen, jak k dělnickým komplexům z 20. let i pozdějších desetiletí se přimykají chatové kolonie. Ty starší, poměrně chudé dřevěné chaty se v ničem nelišily od českých osad. Teprve v posledních dvou, třech desetiletích měli vídeňští chataři lepší materiály, víc peněz a touhy po upravené čistotě a tak se chatové a zahrádkářské kolonie začaly měnit na vilková zahradní města. Od té doby vím, že kdykoliv uvidím město paneláků, tak někde paralelně vyrostlo město chat a chatek. Málokdy však obě sídla leží na dohled od sebe, jak je tomu v Kladně a ve Vídni.

Vlak mine rozpadající se hornické budovy u Švermova a směřuje ke vzrušující zastávce Kladno-Dubí. Stojí zde stará, milá budova z hrázděného zdiva jako za dob Bohumila Hrabala. Výpravčí se usmívá skoro jako kulatý muž s knírkem o stanici dál ve Vrapicích. Oba se smějí na každý vlak, který jede kolem. Vzadu za nimi Poldovka a lianové houštiny, které pokrývají struskové haldy. Místní to již intuitivně vědí, takže okamžik vstupu do jiné časové zóny, probíhá bez šoku. Dokonce mám dojem, že tím, jak trať za ta léta dobře znají, tak se jejich duch pohybuje chvíli před vlakem (nebo možná i kousek za ním, tyto věci se dají těžko odpozorovat) a předvídá veškeré časové otřesy, které na trati nastávají. Pokud touto tratí jede náhodou nějaký cizinec, bývá patrné, že jeho tělo se sice veze vlakem, ale duch se ještě nedokázal prosmyknout polopropustnou hranicí dvou místních časů.

Za Brandýskem se již nic zásadního neděje. Vlak projíždí mírně asymetrickým údolím, jehož nepravidelný tvar vznikl v ledových dobách, kdy stráň, která byla déle ozářena sluncem rozbířdala po podmrzlém podloží a sjížděla do údolí, zatímco druhá zastíněná stráň byla dlouho zmrzlá a zůstala strmá. V Českém krasu mají některá údolí skalnatou západní stráň a pozvolnou východní stráň. V pískovcových oblastech Kokořínska mohl proces dojít tak daleko, že jeden bok údolí je tvořen svislou skalní stěnou a druhý travnatou loukou. Jedno z nejlépe vyvinutých zdejších asymetrických údolí můžeme přehlédnout z travnatého návrší pod kotelem svatého Václava v Dřetovicích.

Inu střední Čechy, melodické zaprášené smetiště, jehož nenápadný vzhled maskuje krajinu, v jejímž podzemí se proti sobě v imaginárních tepnách tunelů pomalu pohybují síly času a zpěvu. Obtékají se, narážejí na sebe, splývají a rozdvoujují se. Podzemní divadlo obřích krtek. Vše je pomalé a strukturované jako tanec. Udeří-li jednou za čas cimbál, jsou vypáleny Lidice

nebo na Týnici za Budčí je odkryt hromadný hrob z 9. století, který obsahuje kostry padesáti mládenců rozsekaných na kusy. Inu střední Čechy, divnou píseň někdy hraje.

II.

V osobním vlaku se časové zóny ještě dají rozeznat, ale v rychlíku to už je téměř nemožné. V 19. století jsme si zvykli na jeden čas. Myslím, že to je nesmyslný omyl. Jak může být v Istanbulu přesně stejně hodin jako ve Vrapicích? Někde se musela stát tragická chyba, která vyšla vstříc naší lenosti a otupila způsob, jakým vnímáme místo. Mohla za ní železnice. Před rokem 1850 měla každá obec kostel a v něm zvony, které odbíjely místní čas. Všem lidem bylo přirozené, že jejich čas je trochu odlišný od času ve vedlejší vsi a že v Praze nebo v Domažlicích to je všechno úplně jinak. Teprve jízdní řád zdánlivě srovnal všechny místní časy do jedné zjednodušující, ale lživé linie.

Málem jsem se naklonil k chápavému průvodčímu, abych mu řekl: *Jorge Luis Borges uvádí následující příklad. Počátkem srpna 1824 kapitán Isidoro Suárez dovedl k vítěství eskadronu perských husarů u města Junín. Rovněž počátkem srpna 1824 sepsal De Quincey příspěvek kritizující „Učňovské roky Wilhelma Meistera“. V době, kdy se oba tyto činy udály nebyly současné, ale dnes již jsou.* Představuji si, jak mu naléhavým hlasem říkám: *Proboha, dobrý muži, kolik je hodin místního času? Ale on neporozumí (případně až příliš dobře porozumí) otázce a jemně odpoví: Který z místních časů máte na mysli, příteli? Vjíždíme do Zákolan, rodiště dělnického prezidenta Antonína Zápotockého a jeho hloubavého otce písmáka Ladislava Zápotockého. Zároveň vjíždíme do vzdálené estuárie Velké Moravy a druidského vzdělávacího střediska, kde se podle Václava Hájka z Libočan, kněžna Libuše poprvé potkala s kouzelníkem jménem Premeditans, neboli Přemysl. Středověká anekdota praví, že právě zde se bílý kůň Libušin naučil znát cestu do Stadic.*

III.

Situace se vyjasňuje, časový neklid ustupuje. Začíná být zjevné, že zákolanský čas je sice jiný než ten v Kladně a nesmírně odlišný od toho v Praze, ale že se jedná o několik časů, které si představují jako mnoho výtahů –paternosterů umístěných vedle sebe. V některých okamžicích se pak mohou rozhodnout, do kterého nastoupím. Možná by šlo jít ještě dál a říct, že jsou místa, ve kterých je místní čas utkán jen z jednoho či několika mála proudů, jež je možné si představit jako ohebné proutky vpletené magickými uzly do pomlázky. Jako řeky času, které mohou být proti sobě poněkud posunuty. Na některých místech se čas ve všech proutcích pohybuje sice různě rychle, ale jen jedním směrem. Jiná místa jsou utkána z mnoha proutků, ve kterých řeky času proudí nahoru i dolů. Je to velice přirozené. Kolik příběhů jsem slýchal o předtuše – o mladé ženě, jež na poslední chvíli dostala varovný telefon, aby nenastoupila do tragického autobusu, jehož havárie u Makotřas zanechala mnoho mrtvých. Předtucha je možná jen nevědomá schopnost nastoupit do rychleji jedoucího výtahu, ve kterém se budoucnost již stala. Čeština však nezná slovo „zátucha“, které by označovalo podobný děj, který se odehrál již v minulosti.

Kráčím od nádraží cestou lemovanou čedičovými sloupky nejspíš z nedaleké Slánské hory. Je to možná poslední místo ve středních Čechách, kde lze něco takového uvidět. Míjím opuštěnou továrnu Dalibor na piana a směřuji na náves k pomníku A. Zápotockého. Leží pod ním věnec z umělých květů a s červenou stuhou „Nezapomínáme – ÚV KSČ“. Jedním z kladů obce je to, že je ošklivá. Nejenom vzpomínky na Zápotockého, ale také šedý uhelný prach a saze zažrané do omítek zde vydržely do postindustriální doby. Obec je neladná a

nějak nesouměřitelná. Je složená z několika velkých domů konce 19. století jako je správní budova cukrovaru nebo škola. Tyto budovy mají městské měřítko. V ostatní zástavbě převládají chudé domky, které mají spíš dělnický než zemědělský charakter. Na Kladensku je víc vesnic, které ve své podstatě nikdy neměly venkovský ráz a pravé venkovské obyvatelstvo, protože většina jejich obyvatel pracovala v dolech a hutích. Duch „rudé záře a černých rukou“ našťástí odpuzuje developery. Obec bude mít čas chytit vlastní dech a proměnit se za své peníze způsobem, jaký si bude přát.

Středočeské vesnice - „středočeské Sudety“ se probouzejí jen zvolna a tempem jejich proměny se nedá srovnávat s čilými Jihočechy. Exemplárně zpustlou obcí je třeba nedaleký Kozinec, ale na samém okraji obce vzniká barevné, ale sterilní satelitní městečko, které dlouho a možná nikdy lidsky i urbanisticky nesroste v jednu bytost. Zákolany neohrožované tak vypjatými vnějšími tlaky mají větší šanci veslovat svou rychlostí po hlavním toku řeky času. Nejspíš se nikdy nestanou teletem se dvěma hlavami. Jen jeden proud může být hlavní a ten řídí toky vedlejších časů s jednou či dvěma svévolnými výjimkami anarchistických duchů vanoucích ke své slávě či prokletí, kam se jim zachce.

Znamená to nejenom, že hlavnímu proudu říkáme život či svět a je skutečností, kterou všichni žijeme, ale také, že péče o tento reálný proud zachraňuje vedlejší imaginární světy, že ano kněžno Libuše? Nemusela jsi se stát vládkyní, jen proto, aby tvé sestry mohly nerušeně snít a chránit tak jiné světy?

Do bývalého cukrovaru vedou dvě brány. Tou pravou vjížděly vozy s cukrovou řepou dovnitř na váhu. Ohnuté litinové sloupky přesně určovaly místo pro kola, aby váha byla rovnoměrně zatížená. Levý vjezd byl volný a neomezený žádnými sloupky, protože vstoupit někam je vždy obtížnější. Prostor cukrovaru leží na nízkém nivném stupni stoupající na nevysoké návrší mezi dvěma potoky. Prostoru zde nebylo mnoho, ale půda byla úrodná a chráněná před jarními povodněmi. Voda byla nedaleko a snad již od bronzové doby mohl být potok lemován vrbami, protože lidé tehdy používali vrbové přepravky, palety a kontejnery víc než dnes. Takoví Indiáni klidně vymažou košík hlinou a pak v něm nosí vodu nebo vaří polévku pomocí rozpálených kamenů. Paleolitik si ze zad stáhne koženou zástěru, která mu chrání ledviny, patou vytočí důlek, pěstí vtiskne kůži do prohlubně, vyplní vodou a pak si s pomocí varných kamenů připraví polévku z divokého koně. Co jich tu bývalo!

Život chudých lidí není jenom o tom, jak s pomocí toho, co běhá či roste za chalupou nasytit břich a přežít zimu, ale také o tom, jak pomocí několika jednoduchých melodií a příběhů nasytit duši. Takovými myšlenkami se člověk zabývá, když vstupuje do cukrovaru. Leželo zde na přelomu 9. a 10. století jedno ze tří místních pohřebišť. Na jaře roku 894 zemřel vládce Velké Moravy Svatopluk. Střední Čechy včetně Budče samotné byly v těch dobách, kdy se Češi snažili odtrhnout od Moravanů, ke Svatoplukově panství vázány nejistým a napůl nedobrovolným spojenectvím. Spytihněv z rodu Přemyslova využil oslabení Moravanů a osamostatnil své středočeské knížectví. Krátce nato vtrhli Maďaři do Panonie a zničili Velkou Moravu. Rovněž východofrancká říše se rozpadla na menší království.

Stojím na cukrovarnickém dvoře a prohlížím vyobrazení šperků, které zde byly nalezeny. Hřbitovec dávné slávy, vždyť málokde v Čechách se mrtvým té doby dostalo tak skvělých milodarů! Mocní rekové zde sídlili a snili o novém království. Byli tak posedlí velkou myšlenkou, že vstávali z hrobů a mladohradištní lovci vampýrů jim museli svázat ruce, oddělit hlavy a srdce přibít k zemi osikovým kůlem. Deset upírských hrobů odkryli archeologové na nedaleké Týnici. A to ještě není nic proti Čelákovcům! Představuji si

poloopuštěnou krajinu té doby, táhlé skučení vyděšených psů a snažím se do ní zasadit stíny benedantů. Je jiná věc se občas nechat vystrašit nějakým strašidelným příběhem anebo z proutím proplétané a hlinou omazané polozemnice tušit upíra na dvoře.

IV.

Na Budečské hradiště vede ze Zákolan několik cest. Časová spona povoluje u prvního valu. Vstupuji na předhradí. K šedému tenkému stínu času konce bronzové doby se zde nikdo nehlásí. Budeč byla poprvé opevněna valem, v jehož základech spočívaly velké balvany černého buližníku. Necítím se zcela Slovanem ani Keltem, ale vím, že v sobě kromě mnoha jiných vlivů nosím něco z neznámých plemen knovízské či lužické kultury, jež se kdesi skryla tisíc let před Slovy. Ve středních Čechách je síť malých knovízských vesnic hustší než sídel z doby Libušiny. Rovněž opevněných návrší bylo v té době víc, nádoby byly krásnější a „království“ bylo nejspíš větší a lépe organizované než v době slovanské Budče. Uvažuje se o tom, že se knovízské kmeny spojily s mořskými národy a rozvrátily středomořské říše. Snad znaly etruské bohy a slýchaly o bojovných Chetitech.

Na Budeč se však nechodí kvůli neznámým hrdinům divných jmen a zapomenutých jazyků, ale kvůli svatému Václavovi, který se zde nejspíš učil obkreslovat písmena na voskových tabulkách. Při výkopech se našlo několik železných jehel zvaných „stilus“, kterými se rylo do vosku. To, co bylo zapsáno stílem se stalo souhrnem pravidel, tedy stylem. Potíž s Václavem se podobá problémům s Cyrilem a Metodějem. Řeka jejich času je maskována politickým nacionalismem 19. století.

Ale tady se zastavme, protože co je hloub, je tajemství svítícího dubu a lípy plné včel. Sbíráám v sobě vzpomínky na stejně stará místa – na dřevěný rošt valu pod třetím nádvořím Pražského hradu, na tesklivé skály Tetína, Šárky a možná i Vyšehradu, na kamenného lva ve středu české země ve Staré Boleslavi, sluneční rytiny z Libušína i na největší z kouřimských hradišť. Kalné slunce v tobě povstalo v čase opuky, Lví země. Nejsem ten, kdo ví. Dlouho jsme chodil s drakem a teď přestávám i tušit. Je mi to líto, ale věděl jsem to už kdysi. Sedím na kamenné lavičce u brány k rotundě. Přemítám o temných a tvrdých bozích buližníku uvnitř knovízských hradeb. Jakoby člověk opět seděl na kamenitém vřesovišti Holého vrchu a přehlížel unětické pohřebiště. Některé kovy a některé kameny jsou nemilosrdné.

Ó čase teplé opuky! Podobáš se lípě, pod kterou je pohřben hrdina z lucké války. Člověk chce nalistovat Rilkeho báseň o středočeské krajině v blankytné báni nad zemí, ale vlákno času vede ruku k poslednímu záznamu v posledním deníku psaném kolem poloviny prosince 1926 ve Val-Montu: *Od budoucnosti zcela oproštěn stoupal jsem k planoucími popravišti, hoře, kde nelze koupit svoje příští za toto srdce, čtvero holých stěn. Ten skrovný žár jsou stále světla má ? Se vzpomínkami nelze odcházet. Ó život, život: vnější svět. A moje žertva. Druhým neznámá. (Vzdát se. Ne, to už není choroba dětských let. Odklad. Záminka, jak růst. Vše hřmělo, šeptalo i řvalo kdysi. Tvůj byvší údiv s tím nesouvisí.)*

Pomyslím si, že četba vyjasňuje situaci a odcházím na zákolanské nádraží, kde jím starou vánočku a čekám na malý červený vlak od Kralup. Venku mrzne a kolem leží sníh. Krajina se podobá černobílému grafickému listu.

Poznámky:

- *Faktografický základ knihy je založen na tuze užitečném sborníku „Budeč, 1100 let (905-2005)“, který v roce 2005 vydalo Sládečovo vlastivědné muzeum v Kladně.*
- *R. M. Rilke je citován v překladu J. Pokorného z výběru „Lodice času“ (Odeon, 1966).*
- *J. L. Borges je citován podle eseje „Historie věčnosti“ a připravované knihy „Borgesův svět“.*
- *Mrtví bojovníci na Týnici naházené do jedné polozemnice zahloubené do karbonských arkóz jsou považováni za oběti některého z konfliktů Svatoplukovy, Svytlahněvovy, Václavovy či Boleslavovy doby. Pro mne jsou svědky jedné z epizod Lucké války, tak jak je popsána v Kosmově kronice či Jiráskových „Starých pověstech českých“. Četl jsem jednou nahlas tuto epizodu na pravěké mohyle na okraji Turského pole a měl jsem pocit, že bojovník s napětím naslouchá, aby se konečně dozvěděl, jak to tehdy dopadlo.*